

foto Hans van den Bos, Bosbeeld.nl | wegvliegende kempiaan

Vrijwilligers in het nieuwe weidevogelbeheer

Rijk en provincies introduceerden dit jaar een nieuw weidevogelinstrumentarium, onderdeel van het Subsiestelsel Natuur en Landschapsbeheer (SNL). Landschapsbeheer Nederland ziet ook binnen het nieuw instrumentarium, dat zich richt op samenwerking op gebiedsniveau, een belangrijke rol weggelegd voor vrijwilligers.

— Aad van Paassen (Landschapsbeheer Nederland)

> WEIDEVOGELPOPULATIES STAAN al enige decennia onder toenemende druk. Oorzaken zijn vooral gebiedsverlies door onder andere woningbouw, intensivering van de landbouw (met name door vroeg en massaal maaien en toename van de maïsteelt), lokaal soms een te verschralend reservaatbeheer en daarnaast ook een veranderend, met name verdichtend landschap met meer predatoren dan vroeger. Overheid, natuurbeschermingsorganisaties, boeren vrijwilligers trachten de achteruitgang van weidevogels al vele decennia te keren. Tot nu toe zonder veel resultaat. Dat komt vooral

doordat er in het verleden niet gebiedsgericht gedacht werd; individuele boeren sloten beheercontracten af met de rijksoverheid die deels echter niet op de goede plek bleken te liggen. Er vond ook amper samenwerking plaats tussen de betrokken partijen. Maar bovenal is de landbouw drastisch veranderd sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw. De situatie van toen zal niet meer terugkeren maar er liggen wel degelijk nog mogelijkheden om weidevogels voor een belangrijk deel te behouden in Nederland. Daarom is er sinds 2010 in het nieuwe weidevogelinstrumentarium gekozen

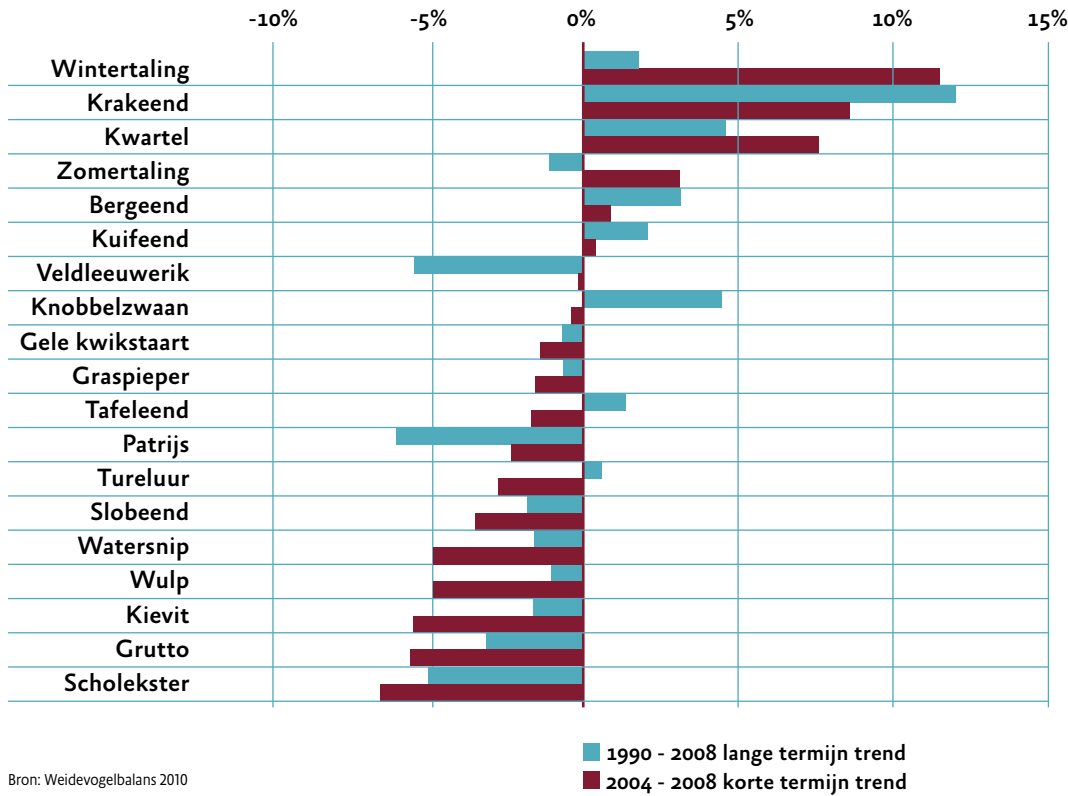
voor een gebiedsgerichte aanpak met nieuwe pakketten voor weidevogelbeheer waarbij samenwerking tussen boeren en terreinbeheerders essentieel is.

Weidevogellandschap

Het Nederlandse weidevogellandschap is vooral een agrarisch cultuurlandschap en dat bestaat uit sterk van elkaar verschillende landschapstypen. Elk type landschap heeft zijn eigen kenmerkende soortensamenstelling en aantallen per soort. Weidevogellandschappen herbergen een grote biodiversiteit en niet alleen aan

Figuur 1 Trend bij weidevogels

Jaarlijkse aantalverandering

Bron: Weidevogelbalans 2010

vogels, maar ook andere plant- en diersoorten. Het is wenselijk om deze diversiteit zo goed mogelijk te behouden. Weidevogels vormen in deze gebieden een belangrijk onderdeel van de zichtbare fauna en daarmee van de beleevingswaarde van deze gebieden. De verschillen tussen soorten leiden ook tot verschillen in beheer. Er is maatwerk nodig. Het is de vraag of het nieuwe weidevogelinstrumentarium daarin voldoende voorziet. Het is goed om hierbij in de komende jaren de vinger goed aan de pols te houden.

Gebiedsgerichte aanpak

In het nieuwe weidevogelinstrumentarium staat de gebiedsgerichte aanpak centraal. Hierbij stellen de betrokkenen per gebied gezamenlijk een collectief weidevogelbeheerplan op. In dit plan beschrijven boeren en terreinbeheerders hoe zij in het gebied gezamenlijk het graslandgebruik afstemmen op het instandhouden van de lokale weidevogelpopulatie. Vrijwilligers hebben hierbij vaak een adviserende, maar soms ook stimulerende rol. Met deze werkwijze is de afgelopen jaren veel nuttige ervaring opgedaan in projecten zoals Nederland Grutto-land (2003-2005) en Nederland Weidevogelrijk (2005-2009). Het is nu zaak die werkwijze op grotere schaal toe te passen. Samenwerking van alle partijen is een belangrijke randvoorwaarde

voor succesvol weidevogelbeheer. Boeren en terreinbeheerders zijn de eerstverantwoordelijken om het beheer vorm te geven. Vrijwilligers kunnen – zoals later in dit artikel wordt gesteld – een belangrijke bijdrage leveren om het beheer tot een succes te maken.

Voor het treffen van beheermaatregelen zijn in het kader van het nieuwe subsidiestelsel agrarisch natuur- en landschapsbeheer twintig op weidevogels gerichte beheerpakketten ontwikkeld met bijbehorende vergoedingen. Daaronder vallen beheerpakketten zoals het tijdelijk plasdras zetten van percelen, extensief weiden op percelen en uitstel van maaien tot maximaal 1 augustus. De financiële middelen zijn echter schaars en dat leidt ertoe dat op landelijk niveau de aantallen weidevogels van vroeger niet meer gehaald zullen worden. Middelen zullen nu vooral geconcentreerd ingezet moeten worden. Het is noodzakelijk de middelen vooral in te zetten in goede weidevogelgebieden. De provincies hebben zulke gebieden aangewezen: gruttokerngebieden en weidevogelkerngebieden.

Overigens pleit Landschapsbeheer Nederland er al jaren voor dat ook buiten goede weidevogelgebieden bescherming en beheer van weidevogels moet kunnen plaatsvinden. Niet

Het belang van Nederland voor weidevogels

Veel vogelsoorten van agrarische gebied staan mondiaal onder druk (van der Weijden et al 2010). Ook in Europa gaan veel soorten boerenlandvogels achteruit (SOVON/LBN 2010). Ons land is Europees en mondiaal voor een aantal soorten weidevogels nog steeds van zeer groot belang. Zo broedt nog steeds circa 60% van de totale Europese grutto populatie in ons land. Van de scholekster is dat bijna 30%, van slobeend en kievit circa 20% en van tureluur bijna 10%. Daarentegen broedt slechts 0,1% van alle kempfanen en watersnippen in ons land. Het gaat dus om een beperkte groep van vogelsoorten waarbij Nederland voor sommige soorten uitermate belangrijk is voor het voortbestaan van die soort.

Weidevogellandschappen in Nederland:

- open veenweide- en kleigebieden in West- en Noord-Nederland met (relatief) hoge dichtheden van vooral kievit, grutto, tureluur, scholekster, slobeend, krakeend en lokaal ook graspieper;
- grootschalige akkerbouwgebieden in Zuidwest-, Midden- en Noord-Nederland met (relatief) hoge dichtheden van vooral kievit, scholekster, veldleeuwerik, graspieper, gele kwikstaart en lokaal grauwe kiekendief. In gebieden met ook grasland (gemengde gebieden) komen soms ook relatief hoge dichtheden van de grutto voor;
- min of meer besloten zandgebieden in Zuid-, Midden- en Oost-Nederland met relatief hoge dichtheden van vooral kievit, scholekster, wulp en lokaal kleine aantallen zangvogels zoals paapje en tapuit. In beperkte mate komen hier soms ook nog gebieden voor met enkele broedparen van de grutto;
- beekdalen in vooral Oost-Nederland met (relatief) lage dichtheden van vooral kievit, grutto, tureluur en scholekster, (relatief) hoge dichtheden van kleine zangvogels zoals veldleeuwerik, graspieper en bij aanwezigheid van opgaande beplanting ook roodborsttapuit en geelgors;
- uiterwaarden langs rivieren met lokaal hoge dichtheden van vooral grutto, tureluur en diverse eendensorten met lokaal ook relatief hoge dichtheden van wulp en zeldzame soorten als kwartelkoning;
- buitendijkse slikken schorren en kwelders in Zuidwest- en Noord-Nederland met relatief hoge dichtheden aan tureluur, scholekster, kluut, visdief en andere koloniebroeders.

alleen de grutto, maar ook Kievit en scholekster gaan landelijk jaarlijks met 5% achteruit en broeden voor het merendeel buiten de gebieden met hoge gruttodichtheden. Onder andere de provincie Noord-Brabant vervult in deze een voorloperrol met een stimuleringsregeling voor perceelranden en een regeling voor vluchtzones voor weidevogels buiten gebieden met mogelijkheden voor een beheercontract via de SNL.

Last minute-beheer

Een ander belangrijk pluspunt in het nieuwe weidevogelbeheer is de mogelijkheid voor boeren om waar nodig last minute-contracten af te sluiten. Weidevogels zijn voor een deel niet zo plaatstrouw en broeden soms op andere percelen dan het voorgaande jaar. In de loop van het voorjaar wordt daarom gekeken of de dan actuele situatie van weidevogels (locaties van nesten en/of territoria) nog in lijn is met de in afspraken en contracten vastgelegde beheersituatie. Zo nodig wordt dan nog het beheer van die percelen gewijzigd. Vaak gaat het om een extra contract voor uitstel van maaien op een perceel met een contract voor legselbeheer of om extra uitstel van het maaien. Door deze aanpassing aan de actuele situatie worden de beschikbare middelen effectief ingezet.

Collectieve weidevogelbeheerplannen

Elke provincie heeft een of meerdere gebiedscoördinatoren aangewezen - veelal een agrarische natuurvereniging - die belast is (geweest) met het opstellen van collectieve weidevogelbeheerplannen. Zo'n plan bestaat meestal uit enkele deelplannen. Per deelplan gaat het om een geografische eenheid van circa 100 tot 3.000 ha. Uitgangspunt is dat het plan is opgesteld in goed overleg met alle boeren in het gebied en met een eventuele terreinbeheerder. Daarbij dienen de meest actuele broedpaargegevens gebruikt te worden. In het plan moet in principe een oppervlakte kuikenland (grasland dat geschikt is als foerageergebied voor jonge weidevogels) opgenomen zijn die qua omvang is afgestemd op het aantal broedparen van de grutto en qua ligging op de locaties van de gruttoterritoria of gruttonesten. Belangrijk streven is om kuikenland te realiseren met variatie in vegetatiestructuur en veel kruidenrijk grasland. Dan is er niet alleen geschikt gebied voor gruttojongen maar ook voor jongen van andere soorten weidevogels. Veel plannen hebben een ontwikkeltraject waarin de weidevogelstellingen binnen enkele jaren behaald kunnen worden. Het goed implementeren van de gebiedsgerichte aanpak kost tijd en is niet direct in het eerste jaar te realiseren.

Ook de Kievit vertoont een jaarlijkse achteruitgang van 5%

foto's Aad van Paassen

Vrijwilligers spelen een essentiële rol bij het weidevogelbeheer

In gebieden met een weidevogelstelling is het (uit oogpunt van effectiviteit van beheer en daarmee efficiëntie van middelen) gewenst om niet alleen het graslandbeheer maar alle voor broedsucces van weidevogels relevante factoren te optimaliseren. Dus ook de inrichting van een gebied wat betreft openheid en waterpeil. Wandelpaden dwars door een open landbouwgebied zijn mogelijk, maar dienen tijdens het broedseizoen (15 maart – 15 juni) gesloten te zijn. Indien nodig moet een gebied minder geschikt gemaakt worden als leefgebied voor predatoren zoals zwarte kraai en ekster en zo nodig moet de vos bestreden worden. Alleen als aan alle factoren aandacht wordt gegeven, bestaat er een goede kans dat het aan weidevogels bestede geld ook effectief is ingezet.

Vrijwilligers

Landschapsbeheer Nederland coördineert ruim 5.000 vrijwilligers die met weidevogelbescherming bezig zijn. Vrijwilligers zijn voor veel boeren nog steeds een onmisbare hulp bij het zoeken en beschermen van nesten. Zij nemen vooral de arbeid van het zoeken en beschermen van legfels voor hun rekening. Nestbescherming is nodig omdat een deel van de legfels (tussen jaren uiteenlopend van 20% tot 50%) het risico loopt te sneuvelen door een landbouwkundige activiteit, zoals rollen, bemesten, weiden, maaien, eggen, inzaaien, onkruid bestrijden et cetera. Het merendeel (circa 75%) van deze beschermde legfels komt met succes uit. Nestbescherming levert hiermee een substantieel positieve bijdrage aan het broedsucces van weidevogels, maar om de kuikens de

Figuur 2
Werkgebieden van
vrijwilligersgroepen en agrarische
natuurverenigingen die met
weidevogelbeheer bezig zijn

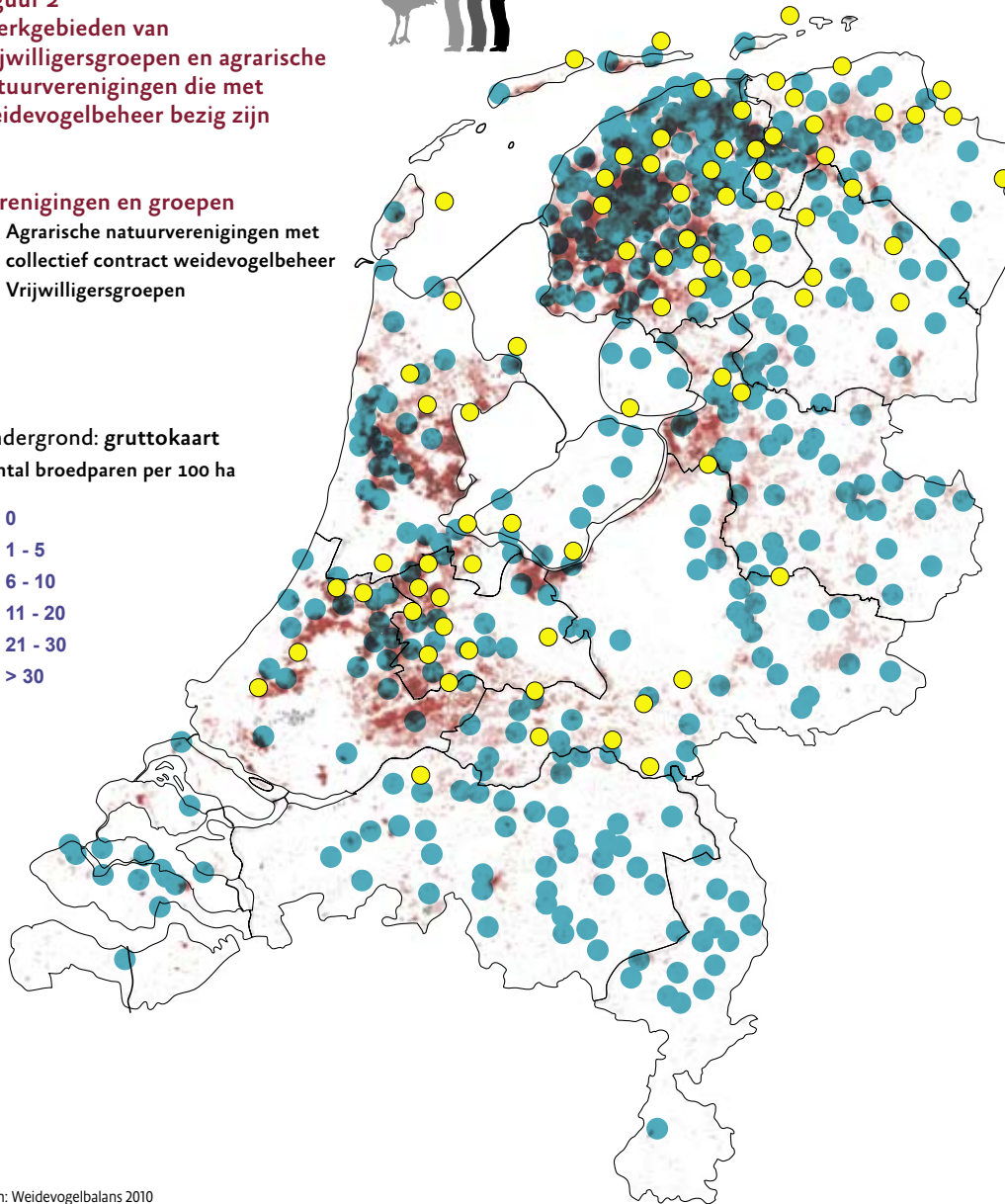

Verenigingen en groepen

- Agrarische natuurverenigingen met collectief contract weidevogelbeheer
- Vrijwilligersgroepen

Ondergrond: gruttokaart
Aantal broedparen per 100 ha

- 0
- 1 - 5
- 6 - 10
- 11 - 20
- 21 - 30
- > 30

Bron: Weidevogelbalans 2010

kans te bieden volwassen te worden is – zoals hiervoor gesteld - meer nodig: niet alleen nestland maar ook kuikenland.

Nestbescherming vindt plaats in elke provincie, ook daar waar geen beheerovereenkomsten mogelijk zijn. In die gebieden zijn weidevogels zelfs volledig afhankelijk van de inzet van vrijwilligers en de medewerking van boeren en loonwerkers om broedsucces te hebben. Zoeken en beschermen van nesten gebeurt conform de meest recente inzichten: alleen zoeken waar en wanneer nodig; alleen nesten opvallend markeren en van bescherming voorzien indien echt nodig; in gebieden met verhoogde predatie (predatie boven 30% klassiek en boven 40% op basis van dagelijkse overlevingskans) na het vinden pas

terugkeren bij het nest rond de te verwachten uitkomstdatum van het nest.

Alle gevonden legsels worden sinds 2000 ingevoerd in de database van Landschapsbeheer Nederland die daardoor met het jaar interessanter wordt voor het bepalen en bijhouden van meerjarige trends, bijvoorbeeld in uitkomstresultaat en verliesoorzaken. Vrijwilligers zijn de sleutel in het aanleveren van betrouwbare gegevens voor deze database. Vrijwilligers kunnen echter ook meer doen en daarbij gaat het om advisering, monitoring en samenwerking.

Advisering

Overleg tussen vrijwilliger en boer kan er ook toe leiden dat de vrijwilliger de boer vraagt om na te denken over een last minute overeenkomst op een perceel met veel nesten en/

of jongen. Dat kan zich ontwikkelen tot het structureel adviseren van de (veldmedewerker van de) agrarische natuurvereniging. Sommige natuurverenigingen hebben vrijwilligers in het bestuur opgenomen. Een enkele agrarische natuurvereniging heeft zelfs een ecologische commissie ingesteld met externe deskundigen om gevraagd en ongevraagd te adviseren over beheerzaken. Advisering is iets dat vrijwilligers met veel animo voor weidevogels en voldoende vrije tijd en deskundigheid goed kunnen oppakken.

Vrijwilligers doen ook aan monitoring middels het bijhouden van lotgevallen. Daarnaast kunnen ze onder andere helpen met zogenaamde alarmtellingen. Daarbij loopt men vijf keer in de periode april – juni een ronde door een gebied en noteert men op een gebiedskaart alle waarnemingen van weidevogels en de perceelstoestand (gewas en gebruik). Met deze tellingen is het mogelijk het broedsucces van grutto en tureluur te bepalen en de perceelvoorkeur van ouderparen met jongen van alle steltlopers onder de weidevogels. Dat geeft vrij goed aan of het gecontracteerde beheer op de juiste plek heeft gelegen.

Samenwerking

Samenwerking tussen alle betrokken partijen in een gebied is essentieel om de gebiedsgerichte aanpak van het weidevogelbeheer tot een succes te kunnen maken. Daarbij gaat het niet alleen om samenwerking tussen vrijwilligers en boeren en tussen boeren onderling maar ook tussen boeren en terreinbeherende organisaties en met andere partijen zoals waterschappen, wildbeheereenheden en gemeenten. Vrijwilligers kunnen hierbij een belangrijke rol spelen omdat zij gedreven worden door hun animo voor weidevogels. Zij hebben geen financieel belang en denken vooral vanuit de weidevogels. Natuurlijk worden ook veel boeren en terreinbeheerders gedreven door hun grote animo voor weidevogels, maar zij hebben ook een bedrijfsbelang en/of een organisatiebelang om rekening mee te houden. Vrijwilligers kunnen daarom goed functioneren als bind- en smeermiddel in de samenwerking op lokaal niveau. Alleen als alle partijen samen werken hebben het nieuwe weidevogelbeheer en weidevogels een kans.<

Aad van Paassen
 A.van.Paassen@landschapsbeheer.nl